

Спогади про дорогого вчителя. До 75-річчя від дня народження Ірини Іванівни Дегтярьової

У житті немає нічого важливішого, ніж пам'ять. Згадуючи і шановуючи видатних вчених, які вже завершили свій життєвий шлях, ми, їхні учні та послідовники, ніби очікуємо на допомогу, сподіваючись отримати поштовх до нових досягнень.

26 листопада 2018 р. виповнилося б 75 років видатному клініцисту, талановитому педагогу і відомому вченому в галузі гастроентерології, віце-президенту Української гастроентерологічної асоціації, доктору медичних наук професору Ірині Іванівні Дегтярьовій.

Ірина Іванівна народилася 1943 р. у м. Воронеж. Батько, генерал-майор Іван Леонтійович Дегтярьов, був відомою особистістю у силових структурах, працюючи на різних посадах: завідувача військовим відділом ЦК Компартії України (1953–1960), заступника міністра внутрішніх справ (1964–1967), начальника Київської вищої школи міліції (1968–1980). Мати, Валентина Володимирівна Дегтярьова (Асоргіна), тривалий

час працювала у Київському інституті фізичної культури та спорту доцентом кафедри іноземних мов. Підручник з англійської мови для підготовки фахівців з фізичної культури та спорту за її редакції було перевидано чотири рази.

Дитячі роки Ірини Іванівни пов'язані з Києвом. Після закінчення з відзнакою середньої школи вона вступила до Київського медичного інституту імені О.О. Богомольця, який успішно закінчила в 1967 р. Упродовж одного року (другий-третій курс) вона також навчалась у Івано-Франківському медичному інституті. Дівчина виявила велику зацікавленість до наукових досліджень ще в студентські роки, відзначаючись працездатністю, і була рекомендована для наукової роботи.

Ірина Дегтярьова навчалась в аспірантурі при кафедрі біологічної хімії Київського медичного інституту імені О. О. Богомольця. Достроково виконала під науковим керівництвом проф. Є. Ф. Шамрая і проф. М. Ф. Ліпкана і у 1970 р. успішно захистила кандидатську дисертацію на тему «Дихання та окисне фосфорилування при гомотрансплантації кісткового мозку летально опроміненим тваринам» за спеціальністю «біологічна хімія». У своїй науковій роботі вона довела, що загальне опромінення рентгенівськими променями білих щурів дозою 800 Р та кролів дозою 1250 Р спричиняло гостре променеве ураження, яке супроводжувалося значними дегенеративними змінами клітин печінки, збідненням клітинними елементами селезінки, глибокою аплазією тканини кісткового мозку, а також значним зниженням дихання та ще більш значним порушенням фосфорилування мітохондрій печінки, селезінки і тканини кісткового мозку, котрі супроводжувалися дисоціацією цих процесів, призводячи до летального наслідку на 15-ту добу після опромінення 95 % тварин. Запропонована гомотрансплантація кісткового мозку через 24 год після опромінення значно змінювала клінічну картину променевого ураження, підвищувала виживаність тварин до 54 % від норми, позитивно впливала на перебіг репаративних процесів у тканинах печінки, селезінки, кісткового мозку внаслідок значної захисної дії на тканинне дихання, фосфорилування та спряженості цих процесів у тканинах.

Фундаментальні знання з патоморфології та ультрамікроскопії Ірина Іванівна отримала під час роботи у 1971—1973 рр. у відділі електронної мікроскопії Інституту біохімії імені акад. О. В. Палладіна. Вона з глибокою любов'ю згадувала той період, насамперед спілкування, а також творчу співпрацю з відомим вченим — акад. В. О. Беліцером, який керував відділом біохімії білка. Результати спільних наукових досліджень, які стосувалися вивчення чутливості до специфічних інгібіторів на ранніх та пізніх стадіях самозбірки фібрину, виконані під керівництвом В. О. Беліцера, опубліковано у монографії «Вивчення тромбозів» (1973), яка вийшла у світ англійською мовою (Thrombosis research).

З 1973 р. творчий шлях Ірини Іванівни пов'язаний з кафедрою факультетської терапії Київського медичного інституту. Вона стверджувала, що «...це були мої найкращі роки, коли я мала змогу вчитися, бути присутньою на професорських обходах, обговорювати питання зі своїм любимим і дорогим вчителем професором Г. Й. Бурчинським». Учні І. І. Дегтярьової, всі,

хто близько знав та працював з нею, були свідками глибокої поваги та вдячності її своєму вчителю. І всіх своїх учнів вона виховувала саме за цим принципом.

Працюючи на кафедрі факультетської терапії, Ірина Іванівна сформувалась як досвідчений клініцист, маючи фундаментальну базу з біохімії, патоморфології та електронної мікроскопії. З перших років роботи на кафедрі вона активно розпочала займатися вивченням патогенетичних механізмів розвитку виразкової хвороби та розробкою ефективних методів її фармакотерапії. Результати десятилітньої праці над цією проблемою викладено в її докторській дисертації на тему «Метаболічні процеси і ультраструктура слизової оболонки шлунка у хворих на виразкову хворобу в динаміці комплексного патогенетичного лікування», яку І. І. Дегтярьова успішно захистила у 1984 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради при Центральному НДІ гастроентерології (Москва). Цікаво, що докторську дисертацію вона захистила, перебуваючи на посаді асистента кафедри факультетської терапії.

У докторській дисертації Ірина Іванівна вперше довела, що при виразковій хворобі та передвиразковому стані (первинному хронічному гастродуоденіті), поряд з гіперпродукцією структур, які відповідальні за секреторні процеси, значно активується лізосомальний апарат клітин, спостерігаються виражені порушення в енергетичних та білковосинтезувальних системах і в синтезованому білковому матеріалі, що спричиняє значне переважання у слизовій оболонці шлунка катаболічних процесів над анаболічними. Вперше вивчено амінокислотний фонд слизової оболонки шлунка при виразковій хворобі. Доведено, що кількість амінокислот значно зростає внаслідок посилення катаболічних і зниження анаболічних процесів у слизовій оболонці шлунка, тому амінокислоти не залучаються у синтез білка.

Науковими дослідженнями І. І. Дегтярьової переконливо доведено, що виразкова хвороба супроводжується нейротрофічними порушеннями, які зумовлюють глибокі зміни білкового обміну в організмі: підсилення катаболізму на тлі пригнічення синтезу білка, що призводить до зниження репаративних можливостей.

Ірина Іванівна розробила та впровадила в практику охорони здоров'я визначення білкового спектра шлункового вмісту як діагностичний тест для виявлення активної фази виразкової хвороби; новий спосіб діагностики виразкової хвороби, ускладненої пенетрацією у підшлункову залозу, а також панкреатитів за вміс-

том продуктів розщеплення фібрину/фібриногену в крові. Вона обґрунтувала доцільність визначення при виразковій хворобі та передвиразкових станах коефіцієнтів агресивності пепсину та захисту шлункового вмісту, що захищено авторськими свідоцтвами на винахід.

На підставі вивчення глибинних механізмів патогенезу виразкової хвороби із застосуванням комплексних методів дослідження І. І. Дегтярьова вперше розробила схему оцінки препаратів, які містять амінокислоти (білкові гідролізати — амінопептид, амінон, аміносол, амінокислотні суміші — альвезин, вамін, поліамін), амінокисотно-вітамінні комплекси (моріамін) з урахуванням кількісного та якісного складу, кількості препарату на курс лікування, інтервалів між їх уведенням, переваг та недоліків окремих препаратів.

Ірина Іванівна довела, що застосування сульпіриду у поєднанні зі стимуляторами білкового синтезу і амінокислотними препаратами не призводить до нормалізації коефіцієнтів агресивності пепсину та захисту шлункового вмісту, а включення до комплексного лікування препаратів, які зменшують протеолітичну активність шляхом механічного зв'язування активного пепсину і стимуляторів синтезу захисних білків слизу, зумовлює нормалізацію коефіцієнта агресивності пепсину.

З 1985 р. І. І. Дегтярьова обіймала посаду доцента кафедри факультетської терапії Київського медичного інституту, з 1988 р. — професора. Із 1989 до 1997 р. — завідувала кафедрою гастроентерології та дієтології Київського інституту вдосконалення лікарів (КІУЛ, нині — Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика), а впродовж 1998 р. працювала на посаді професора цієї кафедри.

Саме в цей період на кафедрі гастроентерології КІУЛ активно проводились наукові дослідження, виконувались кандидатські і докторські дисертації. Оскільки кафедру гастроентерології КІУЛ було затверджено клінічною базою для випробувань лікарських засобів Фармакологічного комітету МОЗ СРСР, а потім Фармакологічного центру МОЗ України, значна кількість виконаних наукових робіт присвячена вивченню ефективності нових фармакологічних препаратів для лікування захворювань органів травлення.

Вчене звання професора присвоєно І. І. Дегтярьовій у 1989 р.

Із серпня 1999 р. до останніх днів професійна і творча діяльність Ірини Іванівни пов'язана з Українською військово-медичною академією, де вона працювала на посаді професора кафедри

військової терапії. Велику увагу вона приділяла якісній підготовці військових лікарів та науково-педагогічних кадрів, проведенню професорських оглядів і консультацій тяжкохворих.

З її ім'ям пов'язаний певний період розвитку вітчизняної гастроентерології: розкриття патогенетичних механізмів, розробка нових підходів до діагностики та лікування захворювань органів травлення.

Ірина Іванівна створила медичну наукову школу. Її учні стали доцентами та професорами. За її науковою консультацією виконано 5 докторських дисертацій (М. Ю. Коломоєць, Г. А. Анохіна, Н. В. Харченко, Н. Б. Губергріц, І. М. Скрипник), а під її керівництвом — 17 кандидатських дисертацій гастроентерологами з України, країн СНД, Болгарії та Лівану.

І. І. Дегтярьова ніколи не зупинялась на досягнутому. Цьому вона вчила і своїх учнів. Будучи генератором ідей, вона спочатку детально займалася вивченням проблеми виразкової хвороби і хронічного панкреатиту, а в подальшому — всіма проблемами гастроентерології (гастроєзофагеальною рефлюксною хворобою, захворюваннями печінки, біліарного тракту і кишечника та поєднаною патологією).

Здавалося, що її задумам, творчим планам ніколи не буде кінця. Розробляючи одні напрями досліджень, вона опановувала інші.

І. І. Дегтярьова — автор і співавтор понад 450 наукових праць, зокрема 6 монографій («Механізм дії пересадки кісткового мозку летально опроміненим тваринам» (1971), «Ультроструктура слизової шлунка при виразковій хворобі» у співавторстві з О. А. Хомутовським (1978), «Виразкова хвороба» у співавторстві з В. Ю. Кушніром (1983), «Панкреатит» (1992), «Виразкова хвороба» у співавторстві з Н. В. Харченко (1995),

Зліва направо: І. М. Скрипник, Г. Д. Фадеєнко, І. І. Дегтярьова на 8-му Об'єднаному Європейському гастроентерологічному тижні (Брюссель, 28 листопада 2000 р.)

Учасники II з'їзду гастроентерологів України (Дніпропетровськ, вересень 2000 року). Зліва направо: професори Н. В. Харченко, М. П. Буглак, Ю. І. Решетилів, Ю. О. Філіппов, І. П. Катеренчук, І. І. Дегтярьова

«Дуфалак: клінічне застосування та перспективи» у співавторстві з С. В. Скопиченко (2003)), 3 підручників («Захворювання органів травлення» (1999, 2000), «Внутрішні хвороби» (2003) та настанови для лікарів «Клінічна гастроентерологія» (2004)).

Ірина Іванівна та її учні є авторами робочих класифікацій виразкової хвороби, хронічного панкреатиту, біліарних дисфункцій, які зручні для використання у практичній роботі практичного лікаря. Добре відомі її роботи з вивчення патогенетичних механізмів розвитку, ультраструктури слизової оболонки шлунка у хворих на виразкову хворобу і розробки ефективних методів медикаментозної та немедикаментозної корекції.

І. І. Дегтярьова відома як видатний клініцист. Її вирізняли логіка клінічного мислення, володіння фізикальними методами, вміння інтерпретувати результати лабораторних та інструментальних досліджень. Клінічні розбори, консиліуми, які проводила Ірина Іванівна, характеризувалися логічністю, в них відчувався великий клінічний досвід.

Велику увагу Ірина Іванівна приділяла підготовці науково-педагогічних кадрів. Тривалий час була членом спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій при Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця та Київській медичній академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, офіційним опонентом на захисті дисертацій, які стосувалися гастроентерологічної тематики, у більшості пошукувачів наукового ступеня кандидата (доктора) медичних наук у 1986–2004 рр., членом Центральної атестацій-

ної комісії МОЗ України, Фармакологічного центру МОЗ СРСР та України. Під її керівництвом були розроблені типові програми передатестаційних циклів і циклів спеціалізації з фаху «гастроентерологія».

Професор Дегтярьова була добре відома за кордоном. Вона постійно представляла нашу країну на об'єднаних європейських гастроентерологічних тижнях і всесвітніх конгресах гастроентерологів (Чехія, Болгарія, Польща, Угорщина, Словенія, Німеччина, Іспанія, Нідерланди, Бельгія, Велика Британія, США, Норвегія, Греція тощо), де неодноразово оприлюднювала результати власних досліджень. Її було обрано віце-президентом Української гастроентерологічної асоціації (2000–2005), членом Європейського товариства гастроентерологів і ендоскопістів, Всесвітнього клубу гастроентерологів та хірургів.

Моє особисте знайомство з Іриною Іванівною пов'язане із захистом кандидатської дисертації у спецраді при Київській медичній академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика (1996). Її було призначено офіційним опонентом. Пізніше вона запропонувала виконати під її керівництвом докторську дисертацію. З червня 1996 р. до останніх днів життя І. І. Дегтярьової мій творчий шлях був тісно пов'язаний з її науковою діяльністю. Я мав нагоду тісно спілкуватися і співпрацювати, отримувати уроки життєвої мудрості, клінічної майстерності у відомого клініциста, талановитого лікаря і вченого. У 1997 р. мною була запланована та у 2003 р. успішно захищена докторська дисертація на тему «Обґрунтування диференційованої патогенетичної терапії пептичної виразки у поєднанні з іншими захворюваннями органів травлення». Науковими консультантами були Ірина Іванівна та проф. Л. М. Тарасенко.

Я дуже пишаюсь, що моїм учителем є надзвичайно ерудована, екстраординарна людина з широким колом наукових інтересів, фундаментальним підґрунтям, педагог і висококваліфікований клініцист, прекрасна та чуйна людина. І. І. Дегтярьова відзначалась простотою у спілкуванні. До неї міг звернутись з питаннями і проблемами як її колега-вчений, так і будь-який практичний лікар або пересічний громадянин.

Ірина Іванівна відрізнялась значною вимогливістю до себе, постійно вдосконалювала освітній рівень. Цього вона вимагала і від своїх учнів. Вона не лише крокувала в ногу з часом, а й генерувала ідеї, які інколи випереджали час. З нею завжди було цікаво працювати, оскільки вчила клінічному мисленню крізь призму клініко-фізіологічного, біохімічного аналізу в оцінці

конкретного клінічного випадку, особливо аналізуючи патогенетичні механізми розвитку синдропа та обґрунтовуючи методи їх корекції.

На превеликий жаль, мені з Іриною Іванівною довелося працювати і спілкуватися лише 8 років, але я вдячний долі, що зміг у неї багато чому навчитися. Навіть зараз, підготувавши до публікації наукову статтю чи монографію, неодноразово її перечитуючи перед тим, як надіслати для друку, завжди запитую себе: «А що б з цього приводу сказала Ірина Іванівна, які б зауваження вона б зробила?».

Пам'ятними і незабутніми залишаються роки роботи над докторською дисертацією. На етапі перевірки розділів дисертаційної роботи Ірина Іванівна перечитала текст двічі з інтервалом три місяці, ставлячи запитання щодо отриманих результатів та їх інтерпретації. Вона вчила мене ретельно мислити, вимагала, щоб кожне слово, кожен отриманий результат мав чітке роз'яснення. Професор Дегтярьова навчила мене вимогливо ставитися до своїх учнів, а також за-

ймати принципову об'єктивну позицію та вмінні відстоювати її, виступаючи в ролі опонента або експерта.

Ніщо не провіщало трагедії, яка сталася раптово, 20 січня 2005 р. Ще за три дні до смерті Ірина Іванівна як завжди була сповнена творчих задумів: планувала спільне видання нового підручника, двох монографій, участь з доповідями на наукових конференціях, з'їздах, конгресах. Однак, на жаль, цьому не судилося здійснитися...

Ім'я Ірини Іванівни Дегтярьової назавжди залишиться в історії вітчизняної медичної науки, в серцях її учнів і тих, хто особисто знав чи вчився на її наукових працях.

Багатьом, особливо учням Ірини Іванівни, пощастило, що доля звела їх з цією шляхетною, талановитою жінкою, справжнім Учителем. Це є виявом безсмертя великого вченого професора І. І. Дегтярьової, оскільки вона продовжує жити у справах та діяльності її учнів. На мою думку, на цих принципах ми повинні виховувати власних учнів.

Ігор Скрипник

д. мед. н., професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
президент Української гастроентерологічної асоціації